

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษามีการศึกษาความเป็นมา หลักการ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยเริ่มจากอดีตซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบจนปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบมากขึ้น และมีการขยายสู่ภายนอกทั้งแนวคิด วิธีการ ตลอดจนประโยชน์และความจำเป็นที่เกิดขึ้นในยุคสังคมไร้พรมแดน การทบทวนวรรณกรรมจึงเห็นความจำเป็นของการนำเสนอในบริบทการศึกษาต่อเนื่อง และคำเรียกที่เกี่ยวข้องทั้งการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยดัง มีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาจากอดีตสู่ปัจจุบัน
2. หลักการ แนวคิดทฤษฎี การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาต่อเนื่องของประเทศไทย
3. หลักการ แนวคิด แนวปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิตในประเทศและต่างประเทศ
4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่อเนื่อง

1. การศึกษาจากอดีตสู่ปัจจุบัน

การศึกษาในอดีตของไทยเริ่มการรับอย่างเป็นทางการจากประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่การศึกษาเข้ามาอย่างเป็นเอกเทศ เริ่มแต่ในรัชกาลที่ 3 นั้นแล้ว กล่าวคือ เมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวช ในปลายรัชกาลที่ 2 แล้วราชสมบัติ ไปตกอยู่กับ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เป็นเหตุให้ทรงครองสมณเพศ จนตลอดรัชกาลนั้น เป็นเวลากว่า 26 ปี และนอกจาก จะทรงศึกษาพระพุทธรูปตามแบบอย่างของไตรสิกขา ที่เคยประพาสปฏิบัติ สืบๆ กันมาแต่โบราณแล้ว ยังทรงสนพระหฤทัย ในวิชาการของฝรั่งอีกด้วย โดยเริ่มทรงศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาละติน ซึ่งเป็นพื้นฐานทางการศึกษา ของฝรั่งทั้งหมด จนตราบถึงเวลานั้น โดยที่บุคคลร่วมสมัยบางท่าน ที่ศึกษาวิชาการอย่างฝรั่ง ก็มีอีกบ้าง หากไม่มีใครทราบภาษา และวิชาการ ของตะวันตก แต่ทว่าพระองค์ ครั้นเมื่อทรงได้รับราชสันตติวงศ์ ทรงมั่นพระหฤทัยว่า ถ้าชาวเราไม่รู้เท่าทันฝรั่ง จักเป็นอันตราย จึงโปรดให้สตรีฝรั่ง เข้าไปสอนนางใน และพระเจ้าลูกเธอขึ้นก่อนภายในพระบรมมหาราชวัง ดังกับว่าเป็นการทดลอง ทั้งนี้ก็เพราะ ทรงตระหนัก พระหฤทัยอยู่ว่า การศึกษาอย่างตะวันตกนั้น ให้ทั้งคุณและโทษ โทษที่เห็นได้ชัด คือการศึกษาดังกล่าว อาจน้อมนำใจ ของผู้เรียนให้เคลิ้มไป ในทางมิชฌาธิฐ ซึ่งสำหรับพระองค์ท่านแล้ว คือคริสต์ศาสนา ด้วยเหตุฉะนี้ จึงทรงบอกเลิก ไม่ให้ภรรยา พวกมิชฌนารี คริสเตียน เข้าไปสอนในวังอีกต่อไป แม้เขาเหล่านี้ จะไม่คิดค่าสอน เอาเลยก็ตาม ผู้ทรงเสียพระราชทรัพย์เป็นจำนวนไม่น้อย ว่าจ้างนางแอนนา ลีโอโนเวนส์ จากสิงคโปร์ ให้มาสอนนางใน และถวายพระอักษร ภาษาอังกฤษ ตลอดจนวิชาการอย่างฝรั่ง แต่พระเจ้าลูกเธอ โดยมีข้อแม้ที่สำคัญว่า เจ้าหลานจักไม่สอนคริสต์ศาสนา เป็นอันขาด ทั้งนี้เพราะไม่ทรงตระหนักว่า วิชาการอื่นๆ ของฝรั่ง ก็เป็นมิชฌาธิฐด้วยเช่นกัน จะอย่างไรก็ตาม อาศัยที่คนไทยรุ่นนั้นและรุ่นต่อๆ มาอีกอย่างน้อยก็สองสามชั่วคน ได้รับภูมิคุ้มกัน จากการศึกษาแบบเดิม ที่ปลูกฝัง อย่างลงรากไว้ลึกว่า วิชาความรู้ ควรควบคู่ไป กับความประพฤติ ในทางศีลธรรม วิชาการอย่างฝรั่ง ในสมัยแรกๆ จึงให้โทษน้อยกว่าให้คุณ

ยกตัวอย่างเจ้าจอมมารดาอ่อนกลิ่น ในรัชกาลที่ 4 ซึ่งเห็นจะเป็นสตรีไทยคนแรกที่รู้ภาษาอังกฤษถึงขนาดใช้ได้ แต่ท่านนั้น ในศิลาจารวัตร อย่างเดิมยิ่งนัก แม้พระโอรส จะเสด็จออกไป เป็นราชทูตอยู่กรุงอังกฤษ เป็นเวลานาน และพระนัดดา ก็มักทรงได้รับการศึกษา จากอังกฤษแต่เยาว์ชันษา แต่คุณจอมก็สามารถนำแนวทาง แห่งเบญจศิลป์ ให้ท่านนั้นๆ กันอย่างมีอิทธิพล มีใช้น้อย แม้ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร จะทรงน้อมนำพระทัย ไปในทางกลีกรรรมอย่างใหม่ โปรดให้คนไทยเลี้ยงไก่ เลี้ยงสุกร ตามแบบวิชาการอย่างฝรั่ง แต่ก็ทรงเกรงใจคุณย่า ต้องทรงเลิกเลี้ยงสุกรไว้ขาย เพราะนั่นเป็นมิจาอาชีวะ ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นเป็นต้น มิใช่ต้องเอ่ยถึงว่า หม่อมเจ้าองค์นี้ ทรงมีสัจจาจา และทรงมีความเสียสละ เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ก็เพราะ ทรงได้รับคุณธรรม ดังกล่าว มาจากคุณย่า หม่อมมารดา และชายาของท่าน รวมทั้งพระบิดายิ่งกว่าจากกระแสนั้น ความซื่อนี้ นายปวย อึ้งภากรณ์ ก็กล่าวไว้คล้ายๆ กัน ถึงบุญคุณ ที่เขาได้รับ จากยายและแม่ รวมถึงครูอาจารย์ ที่ทรงคุณธรรม ทั้งหมดนี้ ย่อมช่วยปลูกปั้นให้เขาเป็นคนดี ในขณะที่ การศึกษา ตามระบบของฝรั่ง ช่วยให้คนฉลาดขึ้นได้เท่านั้นเอง

ความซื่อนี้เชื่อว่าพระเจ้าอยู่หัวทั้งในรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ก็น่าจะทรงตระหนักพระราชหฤทัย มาก่อนแล้ว หากทรงเห็นว่า ถ้าคนของเราไม่รู้เท่าทันฝรั่ง เราก็จะเสียเปรียบเขาด้วยประการต่างๆ แม้กระนั้น ก็ทรงกริ่งเกรงพระทัยอยู่ด้วยว่า ถ้าเรียนตามฝรั่ง อย่างเชื่องๆ จะเป็นโทษยิ่งกว่าเป็นคุณ ฉะนั้น เมื่อรัชกาลที่ 4 โปรดให้หม่อมแอนนา มาสอนหนังสือ ในวังหลวง และในรัชกาลที่ 5 โปรดให้มิสเตอร์แปดเตอสัน มาทำหน้าที่คล้ายๆ กัน ผู้ที่เล่าเรียนกับครูทั้งสองนี้ ย่อมต้องมีพระอาจารย์ไทย ทั้งพระและฆราวาส กำกับอยู่ด้วยเสมอไป ยิ่งผู้ชายด้วยแล้วย่อมต้องบวชเรียนเพื่อได้รับอิทธิพล ในทางไตรสิกขาจากพระอารามอีกด้วย

พวกเราคงไม่ตระหนักกันว่าท่านแต่ก่อนเห็นว่า แม้ภาษาอังกฤษเอง ก็ให้โทษในทางธรรมยิ่งนัก เว้นแต่ใครคนนั้น รู้ธรรมะ จนคุ้มครองตน ให้เป็นคนดีได้แล้ว จึงมาเรียนภาษาอังกฤษ ให้ภาษานั้น มารองรับกุศลธรรมได้ หาไม่ภาษานั้น จะพาใจ ให้เตลิด ไปในทางอกุศล ซึ่งมีโลก โกรธ หลง เป็นแกนที่สำคัญยิ่ง ความซื่อนี้ เห็นได้ชัดว่า สมเด็จพระวันรัต(เฮง) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในวงการคณะสงฆ์องค์สำคัญ แต่รัชกาล ที่ 5 มาจนรัชกาลที่ 8 และท่านกำกับ การศึกษาอย่างสำคัญ ของวัดนั้น ซึ่งมีชื่อลือนามที่สุด ในสังฆมณฑล แต่ท่านไม่ยอมให้พระเถร ในสำนักของท่าน เรียนภาษาอังกฤษเป็นอันขาด

เมื่อโปรดให้จัดการศึกษาอย่างเป็นทางการราชการขึ้น ในรัชกาลที่ 5 นั้นทรงหวังตั้งพระราชหฤทัยว่า การศึกษาอย่างฝรั่ง ที่จะช่วยสอน ให้คนฉลาดเฉลียว อย่างรู้เท่าทัน โลกสันนิบาต อันเปลี่ยนแปลงไปนั้น คงต้องหาทางให้สร้างค่านิยม ในทาง คุณความดี ควบคู่ไปสำหรับชาวไทยสยามด้วย ดังถึงกับเคยมีพระราชดำรัสว่า "การสอนศาสนาในโรงเรียน ทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิตกไปว่าเด็กชั้นหลัง จะห่างเหินจากศาสนา จนเลยกายเป็นไม่มีธรรม ในใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมาก ต่อไปภายหน้า ถ้าเป็นคนที่ได้เล่าเรียน คงจะประพฤติตัวดีกว่า คนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้น หากถูกใจ คนไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้บ่อยก็โกงไม่ค่อยคล่อง หรือโกงไม่สนิท ถ้ารู้มาก ก็โกงคล่องขึ้น และโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้ อ่านอักขรวิธี ไม่เป็นเครื่องฝึกหัด ให้คนดีแลชั่ว เป็นแต่ได้วิธี สำหรับจะเรียนความดีชั่ว ได้คล่องขึ้น"

ด้วยเหตุนี้ จึงโปรดให้จัดการศึกษาอย่างฝรั่ง เพื่อให้องคมนตรีในทางพุทธศึกษาและพลศึกษา โดยให้วัดช่วยกำกับ ทางด้านจริยธรรม ศึกษาอยู่ด้วยเสมอไป ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อย้ายโรงเรียนหลวง จากพระตำหนักสวนกุหลาบ ออกนอก พระบรมมหาราชวังนั้น ก็ได้อาศัยอยู่กับวัด อยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ โดยที่เริ่ม ณ วัดมหาธาตุก่อน แล้วย้ายมาวัดราชบูรณะ หากใช้ชื่อว่า โรงเรียนสวนกุหลาบตามสำนักเดิม ในวังนั่นเอง โรงเรียนหลวงที่ควบคู่กันไป ก็ได้แก่โรงเรียน วัดเทพศิรินทร์ แม้มิชนันท์ฝรั่ง ที่เข้ามาจัดการศึกษา ในสมัยแรก ให้แยกออกไปเป็นโรงเรียนราษฎร์ ก็อิงศาสนาอย่างชัดเจน ดังชื่อก็บ่งไว้แล้วว่า โรงเรียนเทพาศรีเตียน และ โรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งตั้งตามชื่อโบสถ์ ของฝ่ายคาทอลิก โดยชื่อนี้ ทางลัทธิศาสนานั้นถือว่า คือวันที่พระมารดาพระเจ้า เสด็จขึ้นสู่สวรรค์ ทั้งพระวรกายเลยทีเดียว

เมื่อการจัดการศึกษาในระยะต้นๆ เป็นไปในวงแคบๆ ย่อมควบคุมคุณภาพได้ และวัดก็ยังมีศักยภาพ ทางด้านไตรสิกขา ซึ่งสืบทอดมาทางคณะสงฆ์ เป็นเวลาหลายร้อยปี ผลได้ในระยะแรกๆ จึงเป็นที่พึงพอใจกันมาก หากในระยะต่อมา การค้นหาเป็นเช่นนั้นไม่ ดังนายแสง จันทรงาม (ซึ่งเป็นเปรียญเอก 7 ประโยค ก่อนลาสิกขา มาเป็นอาจารย์ ที่มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ จนเกษียณอายุไป) เขียนไว้ว่า "วัดกับบ้านเริ่มห่างกัน เมื่อความเจริญแบบตะวันตกแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย เมื่อคนห่างวัดและพระ ก็ย่อมจะเห็นห่าง จากพระธรรม เป็นธรรมดา...ไม่ประพฤติปฏิบัติธรรม ไม่ได้รับผลคือสันติสุข จากพระธรรม คนก็ไปยึดหลักอื่นๆ เป็นปรัชญาชีวิต หลักที่คนหันไปยึด ก็คือวัตถุนิยม ไม่เชื่อบุญไม่เชื่อบาป ถือว่าเกิดชาติเดียว ควรหาความสุข ทางเนื้อหนังให้เต็มที่ กินดื่มเสพกาม ร้องรำทำเพลงไปวันๆ แล้วก็ตายไป บูชาเงินเป็นพระเจ้า ยอมขายทุกสิ่งทุกอย่าง ขายชื่อเสียง ขายเกียรติ ขายหน้า ขายตัว ขายทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อเงิน เพื่อกาม เข้าลักษณะขายผ้า เอาหน้ารอด ขอให้ได้มาเป็นใช้ได้ วิธีการไม่สำคัญ ในสมัยที่คนยังใช้ หลักธรรม เป็นหลักปรัชญาชีวิต คนย่อมเสียชีพเพื่อรักษาสัตย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พึงสละทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิต พึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม แต่สมัยนี้ คนเรายอมสละธรรมเพื่อรักษาชีวิตอันพะพอนของตนไว้" ถ้อยคำของนายแสง จันทรงามที่ยกขึ้นมาเอ่ยถึงไว้แล้วนั้น นับว่าสำคัญนัก แต่ไม่ใช่เท่านั้น หากยังมีเหตุปัจจัย อย่างอื่นอีก ดังฝรั่งคนหนึ่ง ถึงกับกล่าวหาว่า การที่เราจัดการศึกษาขึ้นอย่างใหม่ในรัชกาลที่ ๕ นั้น เราเองไม่มีเป้าหมายที่ลึกซึ้ง หรือชัดเจนเอาเลย ดังขอแปลคำของเขามา ดังนี้ "อุดมคติ แม้สำหรับกับผู้ที่ดีที่สุดและเข้มแข็งที่สุด ในหมู่ผู้ปกครองประเทศสยาม ก็หาได้สูงส่งอะไรนักไม่ แท้ที่จริง ออกจะไม่แข่งกร้าวเกินไปได้เลย ที่จะกล่าวว่า แทบจะหาใคร ในหมู่คนพวกนี้ ไม่ได้เลยด้วยซ้ำ ที่จะเข้าใจว่า การศึกษาที่แท้จริงนั้น หมายความว่าอะไร พวกนี้มุ่งประสงค์ แต่ผลประโยชน์เท่านั้นเอง ส่วนใหญ่ก็คือผลได้ทางการค้า และทางวัตถุ แม้เพียงนั้น ก็คิดกันอย่างแคบๆ ที่อยากได้ก็คือคนทำบัญชี สมุห์บัญชี เสมียน พนักงาน ที่พอพูด และ เขียนภาษาอังกฤษได้คล่องๆ เท่านั้นก็พอแล้ว สำหรับคนทั้งหลาย เว้นก็แต่ลูกท่านหลานเธอ ที่มีอภิสิทธิ์สูง จำนวนน้อยเท่านั้น แม้ในบรรดาท่านเหล่านั้นก็มีที่เห็นกันว่าได้เท่านี้ก็ดีถมไปแล้ว ที่ว่าวัตถุประสงค์ของการศึกษา เป็นไปเพื่อฝึกปรี้อินทรีย์ให้แก่กล้า ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะได้วิวัฒนาการสืบไป โดยไม่ต้องคำนึงถึง การหาเลี้ยงชีพ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นใจในสิ่งต่างๆ อย่างกว้างขวาง กล่าวคือให้คนได้กลายเป็นมนุษย์ โดยให้เขาได้มีโอกาสรู้จัก กับสิ่งที่เคยคิดกันไว้ และพูดกันไว้อย่างวิเศษสุด ในโลกนั้น ดูจะยังไม่เป็นที่เข้าใจกัน ในกรุงสยาม แม้วิธีที่

ประยุกต์ การศึกษามาใช้ ก็เป็นไปอย่างแคบๆ บิดามารดาชาวสยาม ที่เห็นชนชั้นต่ำสุดขึ้นไป ต่างก็หวัง เพียงแต่จะให้บุตรของตน ได้รับราชการ โดยไม่หวังอะไร ยิ่งไปกว่านี้ สำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า อันว่าด้วย การเรียนรู้อันขัดกัน ระหว่างระบบตะวันออก และตะวันตก ที่เป็นปัญหา อันเกิดมาแต่ สมัยที่ลอร์ดแมคคอล์ย เป็นใหญ่อยู่ที่ อินเดีย นั้น คุณจะยังไม่เป็นปัญหาขึ้นมาในเมืองไทย กว่าปัญหาทำนองนี้จะเกิดขึ้นที่นี่ ก็เห็นจะแกกกันตก ไปได้เสียก่อนแล้ว" ที่น่าสังเกตก็คือ สิ่งซึ่งนายแคมป์แบลว่าไว้ในเรื่องของคุณค่าอันขัดกันระหว่างตะวันออก และตะวันตก โดยเขาเขียนไว้ แต่ในต้นคริสต์ ศตวรรษก่อน แม้จนบัดนี้แล้ว ก็เกรงว่าคงมีนักการศึกษาไทยไม่กี่คนนัก ที่ตระหนักในเรื่องนี้ โดยที่พูดกันเรื่อง ปฏิรูปการศึกษาก็ดี หรือกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ของสังคมไทยก็ดี ถ้าไม่รู้ภูมิหลังของการศึกษา อย่างไทยเรา ก่อนรัชกาลที่ 5 และไม่รู้ภูมิหลังของการศึกษาอย่างฝรั่ง ที่เราลอกแบบมา อย่างกิ่งดิบกิ่งดี แล้วเราจะไป ทำอะไรได้ ยิ่งคำถามที่ว่า "พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ ฤาจะเป็นเพียง...ความฝัน" ถือได้ว่า เป็นบทสรุป ที่แท้จริง เอาเลยทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะ นักการศึกษาในเวลานี้ เป็นผลผลิตมาจาก ระบบการศึกษา ที่เริ่มมาแต่ รัชกาลที่ 5 โดยโยงไป ยังสถาบันการศึกษา ในต่างประเทศ ซึ่งนักการศึกษา ที่ถือตัวว่า เป็นชนชั้นนำ ไปได้รับการล้างสมอง มากันมากบ้างน้อยบ้างแทบทั้งนั้น จนล้นอยู่ในคอกของระบบความคิด กระแสหลักของฝรั่ง ดังปศุสัตว์ หรือนกในกรง แล้ว จะให้คนพวกนี้ แหวกกรง หรือ แหวกคอก ได้ละ หรือ ([http://tdc.thailis.or.th/td/browse.php?option=show & browse_type=title & titleid=336630](http://tdc.thailis.or.th/td/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=336630) ค้นเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2558)

กล่าวได้ว่า การศึกษาที่ผ่านมาเริ่มจากการศึกษาแบบไม่เป็นทางการเป็นการศึกษาจากวังสู่วัดโดยรับแนวทางจากตะวันตก แล้วขยายในรูปแบบของโรงเรียนมากขึ้น สิ่งที่ลดลงคือความห่างไกลจากศาสนาพุทธ หรือความประพฤติตามสังคมไทย ส่วนที่เริ่มเข้ามาคือวัฒนธรรมตะวันตก และภาษา ไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในเชิงของการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ซึ่งมีผลมาสู่การศึกษา ดังที่เราคุ้นเคยว่ามีการปฏิรูปการศึกษาเรื่อยมา จนหลังสุดมีพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ฉบับแก้ไขครั้งที่ 3 และตามรัฐธรรมนูญของไทยให้แบ่งการศึกษาเป็น 3 ระบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ

2. หลักการ แนวคิดทฤษฎี การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่องของประเทศไทย

ขอบทวนที่มาของการแบ่งการศึกษาเป็น 3 ระบบนั้น อาจมีความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคำว่า การศึกษา (education) ซึ่งการศึกษา เป็นระบบที่มีความตั้งใจ มีเป้าหมาย และวิธีการบรรลุเป้าหมายที่เป็นรูปธรรม ส่วนการเรียนรู้ (learning) เป็นกระบวนการ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ ดังนั้น การศึกษาในระบบ (Formal Education) คือการศึกษาแบบระบบโรงเรียนที่คุ้นเคยกัน การศึกษานอกระบบ (Nonformal Education) เป็นการศึกษาที่มีการฝึกอบรม เผยแพร่ หรือการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติผ่านกระบวนการและช่องทางที่หลากหลาย ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) น่าจะเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal

Learning) ที่เป็นกระบวนการเรียนอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงเป็นที่มาของคำว่าการศึกษาตลอดชีวิต ตามพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นต้น

หลักการ แนวคิด ทฤษฎี

การศึกษานอกระบบ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548: 21) ได้อ้างในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 15 บัญญัติถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีจัดการศึกษา ระยะเวลาในการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียน เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยการศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2552: บทนำ) ได้เสนอว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาในรูปแบบหนึ่งที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายที่สามารถตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ. ศ. 2551 และความต้องการของประชาชนของประเทศได้ทันทั่วทั้งที่ โดยสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องยึดหลักความต้องการของประชาชนในชุมชนและของประเทศเป็นเป้าหมายหลักที่จะต้องเร่งจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเป็นคนดี คนเก่ง อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เกิดความรักและสามัคคีของคนในชาติ

สุนทร สุนันท์ชัย (2542) และสุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้กล่าวว่าการจัดการศึกษานอกระบบ เป็น ประสบการณ์ ที่สะท้อนความคิดของผู้เป็นผู้ใหญ่และแสดงถึงกิจกรรมทางการศึกษาทุก รูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชน ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้พื้นฐานอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น การอ่านการเขียน ความรู้ทักษะทางด้านอาชีพ การได้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่างๆ ทั้งยังเป็นการศึกษาความยืดหยุ่นในเรื่องระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุของผู้เรียน ระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผล สถานที่เรียน

อาชัยญา รัตนอุบล (2542: 31) ได้กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็น กิจกรรมทางการศึกษาและมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่เกิดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในสังคม โดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นๆ จะตอบสนองต่อความต้องการ ความสนใจและประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย

อุณา นพคุณ (2546) และอุดม เขยกิจวงศ์ (2551) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบ เป็น กิจกรรมหรือโปรแกรมที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น ให้กับกลุ่มเป้าหมาย อย่างมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ในรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัด ระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรม มีความยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการ และมีการวัดผลและการประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรองรับ

คุณวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ ทั้งนี้การศึกษานอกระบบมีหลักสำคัญที่จะให้ผู้เรียนหรือผู้รับบริการได้เรียนรู้และรับประสบการณ์ต่างๆ เพื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเอง หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน กิจกรรมการศึกษาจึงให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา ได้มีมีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดี สามารถแก้ปัญหาของกลุ่มและชุมชนได้

คัมบส์ (Coombs, 1973: 22) ได้ให้ทัศนะว่า เป็นกิจกรรมทางการศึกษา ที่อยู่นอกเหนือการจัดการศึกษาในระบบปกติ กิจกรรมนั้นมีจัดอย่างมีเป้าหมายเพื่อสนองความต้องการให้กับผู้เรียน ยกตัวอย่างเช่น สถานเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน หรือให้แก่ผู้ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเมื่ออยู่ในวัยที่ควรได้รับการศึกษา หรือผู้ที่ต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน หรือกิจกรรมอื่นเช่น กิจกรรมลูกเสือ อนุภาษาดยุวกสิกร กลุ่มฝึกฝนอาชีพ เป็นต้น

เดวิดและเคนท์ (David and Keehn. 1971: 1,3) ได้กล่าวว่า เป็นการศึกษา ที่เรียกได้หลายแบบ เช่น การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาตลอดชีวิต หรือการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นทางเลือกเพื่อช่วยปิดช่องว่างให้กับประชากรได้เข้ารับบริการจากระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เป็นวิธีการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย

ฮาร์บิสัน (Habison, 1971: 11) ได้กล่าวถึงว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีส่วนประกอบ ด้วยกิจกรรม 3 ประการคือ

- (1) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ที่กำลังอยู่ในวัยใช้แรงงาน
- (2) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมคนต่างๆ โดยเฉพาะเยาวชนสำหรับการเข้าทำงาน หรือการรับจ้าง
- (3) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะ ความรู้ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำงาน

เจมส์และดายโจมาฮ์ (James and Diejomah. 1972 : 5) ได้กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นคำที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุมในการสอนเกือบทุกประเภทและการฝึกอบรมต่างๆ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของบุคคลจากพ่อแม่ จากโรงงาน และนโยบายทั้งชาติในการรู้หนังสือ สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษา
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม เพื่อนำไปประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสหาความรู้เพิ่มเติมเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

พอลซาง (Paul Chang, 1971: 168) ได้หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของบุคคล 3 ประเภท โดยไม่คำนึงถึงเกณฑ์อายุเป็นสำคัญ ได้แก่

- (1) บุคคลซึ่งไม่เคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียน และผู้ที่ไม่รู้หนังสือ
- (2) บุคคลที่ได้รับการศึกษาระยะหนึ่ง แต่มีเหตุผลบางประการที่ต้องออกจากโรงเรียน
- (3) บุคคลที่ได้รับการศึกษาระดับหนึ่ง หลังจากนั้นได้เข้าทำงาน มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเพิ่มเติม เพื่อตอบสนองความจำเป็นของตน

โนวส์ (Knowles, 1984:127) ได้กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปจากที่ได้ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้วและเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ

การศึกษาตามอัธยาศัย

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) และศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2544) สรุปได้ว่า การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal education) เป็นการจัดสภาพแวดล้อม สื่อ แหล่งความรู้ ตามความสนใจและการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ การทำงาน หรือเรียนรู้จากบุคคล ครอบครัว สภาพแวดล้อมสื่อ ผู้เรียนเรียนรู้ได้ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ เป็นการจัดการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตรชัดเจน ไม่มีระบบและรูปแบบของการจัดการศึกษาแน่นอนจนถึงไม่มีเลย หากแต่กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียน มีความรู้ มีทักษะ มีเจตคติ เช่นเดียวกับการศึกษาอื่น ๆ

วิศนี ศิลตระกูล และอมรา ปฐภิญโญบูรณ์. (2545: 2-3) กล่าวว่า การศึกษาตามอัธยาศัยคือวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายที่ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การสนทนา เกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุบัติขึ้น

อนันต์ เฟื่องทอง (2553: 12) ได้สรุปการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ว่า คือ กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างตลอดชีวิตตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

คัมบัสและฮาเมด (Coombs and Ahmed) (La Belle. 1982:161) ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลจะเลือกสรร รับความรู้ ทักษะ ทศนคติ ความเข้าใจทำให้เกิดความขัดเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน และการแสดงออก ต่อสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวบุคคล

สรุปว่า ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ประชาชนต้องพยายามทันเหตุการณ์ที่พลิกผันด้วยฐานความรู้ โดยรัฐบาลต้องเร่งขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชนในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงถือว่าเป็นการศึกษาระบบหนึ่งที่น่าสนใจ สนับสนุน ให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องกับประชาชนในทุกระดับ และจัดให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ประชาชนได้อย่างมีคุณภาพ

ปรัชญา

การศึกษานอกระบบ

จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะต้องประกอบด้วยแนวคิด หรือปรัชญา ที่ผสมผสานจากอารยธรรมตะวันออกและตะวันตก ทั้งนี้ปรัชญา คือสิ่งที่สำคัญในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรหรือ วิธีการสอน สาขาวิชาที่สอน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2542: 125-131) ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า คิดเป็น เป็นการระบวนการคิดที่คนเรานำมาใช้ในการตัดสินใจโดยต้องแสวงหาข้อมูลของตนเอง ข้อมูลของสภาพแวดล้อมในชุมชนและสังคมและข้อมูลทางหลักวิชาการแล้วนำมาวิเคราะห์หาทางเลือกในการตัดสินใจที่เหมาะสม มีความพอดีระหว่างตนเองและสังคม

สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2547: 119-123) ได้สรุป ปรัชญาความเชื่อพื้นฐานของการศึกษานอกโรงเรียน คือ ปรัชญาคิดเป็น ซึ่งสาระสำคัญของปรัชญานี้เริ่มจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาสุดยอด ได้แก่ “ความสุข” การที่มนุษย์จะบรรลุถึงความสุขได้มนุษย์จะต้องมีความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม การที่มนุษย์จะกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมหรือปรับสิ่งแวดล้อมเข้าหาตัวมนุษย์ หรือ ตัวมนุษย์เองหลบจากสิ่งแวดล้อมหนึ่งไปอีกสิ่งแวดล้อมหนึ่ง การที่จะเลือกปรับอะไร อย่างไร มนุษย์ต้องคิดเป็น คือคิดโดยอาศัยข้อมูลหลายๆ ด้าน ปรัชญาคิดเป็นเริ่มใช้กับโครงการการศึกษาแบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน แล้วได้ขยายใช้ในโครงการการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นต่อเนื่อง ซึ่งปรัชญานี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษานอกระบบ เป็นเสมือนแม่บทของการจัดการศึกษานอกระบบ ทั้งหลักสูตร สื่อการสอน วิธีสอน วิธีการจัดการเรียนการสอน

หลักการของการคิดเป็น

1. คิดเป็นเชื่อว่า สังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งปัญหานั้นสามารถแก้ไขได้
2. ข้อมูลในการประกอบการตัดสินใจมีอย่างน้อย 3 ประการด้วยกัน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง สังคม และวิชาการ
3. เมื่อตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยการไตร่ตรองครบทั้งสามองค์ประกอบ ก่อให้เกิดความพอใจ
4. สังคมที่เปลี่ยนไป การตัดสินใจต้องอาจต้องเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ที่พบใหม่

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้กล่าวถึงปรัชญาต่างๆที่นำมาประยุกต์ ได้แก่ หลักการศึกษาตลอดชีวิต ปรัชญาพัฒนาการนิยม แนวคิดมนุษยนิยม คิดเป็น และปรัชญาทางพุทธศาสนา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบดังนี้

1. ความครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาส และขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลและสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือก
6. มีความยืดหยุ่น และเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย
7. จัดบริการให้ใกล้ชิด เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่นการใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

8. จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต
9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง
10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน
12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชน และชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ
13. เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา
14. เปลี่ยนภาพการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาจากภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

อุดม เชยกิจวงศ์, 2551: 44 - 48) ได้กล่าวถึงแนวคิด ในอันที่จะพัฒนาเป็นปรัชญา การศึกษานอกระบบโรงเรียนใหม่โดยถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางรวมทั้งปวงและปรัชญาการศึกษา ดังกล่าวนี้นี้จะสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างแท้จริง ซึ่งปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดนี้ ได้แก่ ความต้องการส่วนบุคคล ความเป็นธรรมในการศึกษา สภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้

จากความคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วยความต้องการส่วนบุคคล สภาพสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ และความเป็นธรรมในการศึกษา ซึ่งองค์ประกอบ ทั้ง 3 ประการ จะเป็นส่วนสนับสนุนที่ก่อให้เกิดรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนขึ้นตาม สภาพบุคคลและสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป

ทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547: 7-8) ได้สรุปการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ 10 ประการ คือ
1. ควรพิจารณาและให้ความสำคัญกับแรงจูงใจในการเรียน (Motivation to Learn) คือ บุคคลที่จะเรียนได้ดีถ้าหากมีความต้องการในการเรียนสิ่งนั้นๆ
 2. สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ (Learning Environment) ต้องมีความสะดวกสบายเหมาะสม ตลอดจนได้รับความไว้วางใจและการให้เกียรติผู้เรียน (Trust and Respect)
 3. ควรคำนึงถึงความต้องการในการเรียน ของแต่ละบุคคลและรูปแบบของการเรียนรู้ (Needs) ที่มีความหลากหลาย
 4. ต้องคำนึงถึง ความรู้และประสบการณ์เดิม (Experience) อันมีคุณค่า
 5. ควรได้รับพิจารณาถึงการดูแลและให้ความสำคัญกับเนื้อหาและกิจกรรมในการเรียนรู้ (Learning Content and Activities)
 6. ให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญหาที่สอดคล้องกับความจริง (Realistic Problem) แนะนำการเรียนรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา
 7. ต้องให้การเอาใจใส่กับการมีส่วนร่วมทั้งทางด้านสติปัญญา และทางด้านร่างกายในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

8. ควรให้มีเวลาอย่างเพียงพอในการเรียนรู้โดยเฉพาะการเรียนรู้ข้อมูลใหม่การฝึกทักษะใหม่ๆ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

9. ให้โอกาสในการฝึกภาคปฏิบัติจนเกิดผลดีหรือการนำความรู้ไปประยุกต์ได้

10. ให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพหรือสมรรถภาพในการเรียนรู้ จนกระทั่งเขาได้แลเห็นความก้าวหน้า ว่า สามารถบรรลุเป้าหมายได้

Knowles (1979 อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ, 2544: 46) ได้สรุปแนวคิดของ Lindeman เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ไว้ดังนี้

1. เมื่อผู้ใหญ่ตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถตอบสนองความต้องการ (Needs) และความสนใจของตนเอง นั้นหมายถึง ผู้ใหญ่ถูกกระตุ้นให้พร้อมที่จะเรียนแล้ว จุดนี้นั่นเองเป็นจุดเหมาะสมในการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2. ผู้ใหญ่มุ่งที่จะให้การเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์กับชีวิตจริง (Life-centered) ดังนั้นการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรใช้สถานการณ์จริงในชีวิตเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้

3. แหล่งการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่คือประสบการณ์นั่นเอง นั้นหมายความว่าวิธีหลักในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่น่าจะเป็นการวิเคราะห์หรือศึกษาประสบการณ์ของผู้ใหญ่

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะชี้นำตนเอง (Self-directing) ดังนั้นบทบาทของครูน่าจะเป็นการเข้าร่วมกระบวนการสืบค้น (Mutual Inquiry) กับการเรียนรู้ผู้ใหญ่มากกว่าบทบาทผู้ถ่ายทอดเนื้อหาและวัดว่าผู้ใหญ่รู้เนื้อหานั้นเท่าใด

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Differences) ของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ นั่นคือ ในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ ควรให้ความสำคัญในการชดเชยในความแตกต่างของผู้เรียนผู้ใหญ่ไม่ว่ารูปแบบการเรียนรู้ ระยะเวลา สถานที่ และความเร็วช้าของกิจกรรมการเรียนรู้

ในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ต้องคำนึงถึงประสบการณ์เดิม และความต้องการในการเรียนมักเกิดจากแรงจูงใจที่อยู่ภายในของผู้ใหญ่ รูปแบบของการเรียนรู้จึงควรต้องมีความหลากหลาย ในการฝึกปฏิบัติให้มีความสอดคล้องกับปัญหา และความเป็นจริงในชีวิต สามารถประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและได้แสดงศักยภาพในการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2547: 48-49) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า ควรใช้วิธีการดังต่อไปนี้ คือ

1. ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยคำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ และความแตกต่างระหว่างผู้เรียน ให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ของผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมาย

2. ใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การเรียนเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเรียนรายบุคคล ให้ผู้เรียนเลือกได้และให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมายและสภาพของท้องถิ่น

3. ใช้สื่อต่างๆช่วยในการเรียนการสอน อาจจะใช้สื่อหลายชนิดผสมผสานกัน (multi-media) ใช้ระบบการศึกษาทางไกลเข้ามาช่วย

4. ควรมีความยืดหยุ่นในด้านต่างๆ เช่น เวลา หลักสูตร สถานที่เรียน การลงทะเบียน และลดกฎระเบียบต่างๆ

5. ควรศึกษารูปแบบและวิธีการรับความรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องที่มีมา แต่ดั้งเดิม ของชุมชนว่าในวิถีชีวิตของเขามีการถ่ายทอดกันอย่างไร มีการรับรู้ใหม่อย่างไรแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ

6. เน้นการฝึกทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การจัดการเผชิญ สถานการณ์ การแก้ปัญหา และการประยุกต์ใช้ความรู้ต้องปรับที่ตัวผู้เรียน ผู้เรียนอาจจะยังเคยชินกับการเรียนเดิม คือ คอยเป็นผู้รับเท่านั้น ต้องปรับให้ฝึกคิด ฝึกวิเคราะห์

7. ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและการนำตนเอง

8. จัดการเรียนรู้ให้ผสมกลมกลืนกับชีวิต ไม่ควรให้แปลกแยกออกมาจากการดำเนินชีวิต

9. ควรเน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์

10. เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง การฝึกปฏิบัติจริงจนสามารถทำได้

11. ต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงความจำเป็นของการเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่รู้ ส่งเสริมให้เกิดความใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

12. ควรสอนวิธีการในการแสวงหาความรู้ (Learning how to) มากกว่าเน้นการให้เนื้อหาความรู้ ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ และฝึกการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

13. ครูเป็นผู้สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียน เป็นผู้แนะแนวช่วยแก้ปัญหา ผู้เรียนอาจเป็นทั้งครูและผู้เรียนในเวลาเดียวกัน

14. ควรใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและวิถีชีวิตในการเรียนรู้

15. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่

รัตน พุ่มไพศาล (2528: 34-35) ได้แบ่งการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 6 ประเภท คือ

1. การศึกษาสายสามัญ หรือความรู้พื้นฐาน (General basic Education) ได้แก่ความรู้ในการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนมีความสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคม

2. การศึกษาด้านอาชีพ รวมทั้งการเกษตรและสหกรณ์ (Occupational education and co-operative) ได้แก่การพัฒนาความรู้และทักษะที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชนและสภาพแวดล้อม (Community improvement education) ได้แก่การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมของท้องถิ่น และสถาบันชาติ ตลอดจนกระบวนการต่างๆในสังคม

4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family improvement education) ได้แก่ การให้ความรู้ ทักษะ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ

ครอบครัว เช่น ความรู้ ความสามารถในการเรื่องสุขภาพอนามัย การโภชนาการ การจัดตกแต่งบ้าน การเลี้ยงเล็ก การซ่อมแซมและปรับปรุงบ้าน และการวางแผนครอบครัว เป็นต้น

5. การศึกษาที่มุ่งส่งเสริมความสมบูรณ์แห่งชาติ (Self- fulfillment education) ได้แก่ การสหนาการ การศึกษา และการพักผ่อนท่องเที่ยว เป็นต้น

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต (Education for improving management capability & Crops products) เพิ่มประสิทธิภาพและความมั่นคงในวงการอุตสาหกรรมและการค้า

อุดม เชยกิจวงศ์ (2551: 22-23) ได้กล่าวถึงจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ว่าควรคำนึงถึงการทำให้สอดคล้องกับสาระหลักขององค์ความรู้ขั้นพื้นฐานงานการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยดังต่อไปนี้

1. การศึกษาตลอดชีวิต

1.1 ประเภของการศึกษา อันได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย

1.2 ความรู้พื้นฐานของการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต คุณลักษณะของการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต องค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต ความจำเป็นและคุณค่าของการศึกษาตลอดชีวิต

1.3 หลักการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งประกอบด้วย นโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต หลักการศึกษาตลอดชีวิต

2. การศึกษานอกระบบ

2.1 ความหมายและคำที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ ความแตกต่างกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบ ซึ่งประกอบด้วย แบบดั้งเดิมและแนวใหม่

2.3 ลักษณะสำคัญ ประกอบด้วย ความมุ่งหมาย หน้าที่ ความจำเป็นของการศึกษานอกระบบ

2.4 หลักการจัด ซึ่ง คือประเภของการศึกษานอกระบบ

3. หน่วยงานและรูปแบบที่จะจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ หน่วยงานของเอกชน และแนวทางทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย

4. รูปแบบการจัดรูปแบบที่จะจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4.1 รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ อันประกอบด้วย การศึกษานอกระบบ สำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐานสายสามัญ การศึกษาต่อเนื่องด้านทักษะชีวิตและทักษะอาชีพ และการศึกษานอกระบบสำหรับศึกษาระดับอุดมศึกษา

4.2 รูปแบบการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งประกอบด้วย การให้บริการสื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัย และการจัดแหล่งเรียนรู้รูปแบบต่างๆ เช่นห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน พิพิธภัณฑ์ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน การศึกษาทางไกล การศึกษาต่อเนื่อง

การจัดการศึกษานอกระบบ จะต้องดูที่ความสำคัญของตัวผู้เรียน การจัดการศึกษาต้องมีความยืดหยุ่นสอดคล้องกับสภาพชีวิตของผู้เรียน เพื่อจะได้นำความรู้ไปใช้ได้จริง โดยที่ผู้เรียนและผู้สอนจะต้องวางแผนร่วมกันผู้เรียนต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกและผู้สร้างบรรยากาศ

นโยบาย การกิจ และยุทธศาสตร์สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ภารกิจสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2550) ได้แบ่งภารกิจออกเป็น 3 ประเภทดังต่อไปนี้

1. จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมุ่งจัดการศึกษาให้กับประชาชนและผู้ด้อยโอกาส ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อ่านออก เขียนได้ รวมทั้งจัดการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพในรูปแบบต่างๆ เพื่อยกระดับการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับกลุ่มเป้าหมาย

2. ส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนในรูปแบบของการใช้สื่อเทคโนโลยีทางการศึกษา สื่อรายการวิทยุ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา สื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม และการจัดนิทรรศการวิทยาศาสตร์

3. ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและทันสมัยรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ สามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากแหล่งต่างๆ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา และรายการวิทยุโทรทัศน์

สำหรับอำนาจหน้าที่ของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จากแผนการปฏิบัติการ 4 ปี (พ.ศ. 2553-2556) ได้มีสาระกล่าวว่า ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 มาตรา 14 ให้มีสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยขึ้นใน สำนักงานปลัดกระทรวงกระทรวงศึกษาธิการเรียกโดยย่อว่า “สำนักงาน กศน.” โดยมีเลขาธิการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเรียกโดยย่อว่า “เลขาธิการ กศน.” ซึ่งมีฐานะเป็นอธิบดีและเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการ พนักงานและลูกจ้างและรับผิดชอบการสำนักงานของสำนักงานสำนักงานมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยและรับผิดชอบงานธุรการของคณะกรรมการ

2. จัดทำข้อเสนอแนะ นโยบายยุทธศาสตร์แผน และมาตรฐานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อคณะกรรมการ

3. ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการการวิจัยการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการศึกษา บุคลากรและระบบข้อมูลสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

4. ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์และการเทียบระดับการศึกษา

5. ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานให้บุคคลครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและองค์กรอื่นรวมตัวกันเป็นภาคีเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

6. จัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์เครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสถานีวิจัยโทรทัศน์เพื่อการศึกษาวิทยุชุมชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา หอสมุดประชาชนพิพิธภัณฑ์ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และแหล่งการเรียนรู้อื่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่องของประชาชน

7. ดำเนินการเกี่ยวกับการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

8. ปฏิบัติงานอื่นใดตามพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่นที่บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานหรือตามที่รัฐมนตรีมอบหมาย

ภารกิจของของสำนักงานการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การจัดการศึกษาให้กับผู้ด้อยโอกาส ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาอาชีพ เพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เพื่อให้คุณภาพประชาชนชีวิตดีขึ้น

นโยบายสำคัญของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

1. สร้างและพัฒนา กศน. ตำบลหรือแขวง : แหล่งเรียนรู้ชุมชน ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

2. เร่งรัดดำเนินงานตามนโยบายการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552 – 2561)

3. เร่งรัดจัดการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 15 ปี อย่างมีคุณภาพเพื่อเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้กับ

4. พัฒนาการศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัดส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้ครอบคลุมพื้นที่ทุกระดับอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง

นโยบายตามภารกิจ

ตามนโยบายสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย 2554 สรุปได้ดังนี้

1. นโยบายด้านการศึกษานอกระบบ

1.1 การสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 15 ปี อย่างมีคุณภาพ

- 1.2 การส่งเสริมการรู้หนังสือ
- 1.3 การศึกษาต่อเนื่อง
- 1.4 การพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน
- 1.5 การประกันคุณภาพการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
- 1.6 การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์
- 1.7 การศึกษาทางไกล
2. นโยบายด้านการศึกษาตามอัธยาศัย
 - 2.1 การส่งเสริมการอ่าน
 - 2.2 ห้องสมุดประชาชนมีชีวิต
 - 2.3 วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา
3. นโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน
 - 3.1 กศน.ตำบลหรือแขวง : แหล่งเรียนรู้ชุมชน
 - 3.2 อาสาสมัคร กศน.
 - 3.3 การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ในชุมชน
4. นโยบายด้านการสนับสนุนโครงการพิเศษ
 - 4.1 โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
 - 4.2 โครงการจัดการศึกษาเพื่อความมั่นคงชายแดนของ ศผช.
 - 4.3 การส่งเสริมและจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายพิเศษ
5. นโยบายด้านเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
6. นโยบายด้านบริหารจัดการ
 - 6.1 การพัฒนาบุคลากร
 - 6.2 การนิเทศ กำกับ ติดตาม และประเมินผล
 - 6.3 โครงสร้างพื้นฐานและอัตรากำลัง
 - 6.4 การพัฒนาองค์ความรู้

ในปี 2552 เป็นต้นมาสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีการปรับนโยบายให้ขยายกว้างขึ้น ทั้งนี้มุ่งการกระจายการศึกษาเขตพื้นที่ห่างไกล และให้เกิดความครอบคลุมสำหรับผู้ด้อยโอกาส ผู้ขาดโอกาสให้ได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมโดยเน้นให้คนไทยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตที่มีคุณภาพ

ยุทธศาสตร์การดำเนินงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยคณะกรรมการนโยบายการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 ให้มีความเห็นชอบเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์ 5 ด้าน ได้แก่ 1.) ข้อเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนปฏิรูปการศึกษาด้านการเพิ่มโอกาสการศึกษาและการเรียนรู้ของคนไทย 2.) ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 3.) ยุทธศาสตร์ และมาตรการการปฏิรูประบบครูสภาศึกษาของประเทศ 4.) ข้อเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ 5.) ข้อเสนอแนะยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553 หน้า 42)

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จึงได้จัดทำแผนปฏิบัติการ 4 ปี (พ.ศ. 2553-2556) ขึ้น เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติงานและใช้ประกอบการพิจารณาจัดสรรงบประมาณประจำปีโดยที่กล่าวถึงประเด็นยุทธศาสตร์ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ ของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้ คือ

1. การขยายโอกาสและการพัฒนาคุณภาพการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

2. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย
3. การส่งเสริมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน
4. การใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศึกษาตลอดชีวิต
5. การพัฒนาสมรรถนะของบุคลากร

สรุปได้ว่า การดำเนินงานจะบรรลุได้ตามวัตถุประสงค์ จะต้องปฏิบัติตามแผนการปฏิบัติในภาพรวม และจำแนกรายด้านของยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสถานศึกษานำไปปฏิบัติ

การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาต่อเนื่อง กรณีตัวอย่างของประเทศที่พยายามแก้ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันโดยมีผลลัพธ์ที่แตกต่างกันดังนี้

1. ประเทศบราซิล หลักการเรียนรู้ด้านด้านทักษะของเยาวชน และผู้ใหญ่มุ่งเป้าไปที่บุคคลที่มีอายุมากกว่า 15 ปีขึ้นไป ที่ไม่จบการศึกษาในระบบ โดยในปี 2012 มีนักเรียนมาลงทะเบียนมากกว่า 3 ล้านคน ซึ่งรวมผู้อพยพ คนงานในชนบท และคนที่มีภูมิหลังยากจน หรือในครอบครัวคนชั้นแรงงาน ถึงกระนั้นก็ดี คุณภาพการศึกษายังคงด้อยอยู่ และมีอัตราการออกกลางคันสูง

2. ประเทศนอร์เวย์ ในปี 2006 จัดโครงการส่งเสริมความคิดริเริ่มหลักโดยให้งบประมาณนายจ้าง จัดหลักสูตรสำหรับพนักงานที่มีทักษะทั่วไปต่ำ เพื่อปลูกฝังทักษะการอ่านออกเขียนได้ และการคำนวณ ไอซีที และการสื่อสารด้วยวาจา ระบบการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศมีความหลากหลาย หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนประกอบด้วยโรงเรียนมัธยมปลายชาวบ้าน สมาคมเพื่อการศึกษา ศูนย์ฝึกอบรมด้านภาษาเพื่อผู้อพยพ และการศึกษาทางไกล

3. ประเทศเกาหลีใต้ ในปี 2007 มีการทบทวนเรื่องการประสานงาน การพัฒนา และการดำเนินงานด้านการศึกษาผู้ใหญ่ มีการออกแบบกิจกรรมจำนวนมากขึ้นมาใหม่เพื่อระดมพลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย อาทิโครงการรณรงค์เพื่อคัดเลือก และพัฒนาเมืองต่างๆให้เป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต อัตราการเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นจาก 26% ปี 2008 เป็น 36%ปี 2012 ทั้งนี้รัฐได้จัดทำโครงการความคิดริเริ่มสำหรับลูกจ้างในโรงงานขนาดเล็ก และขนาดย่อม

4. ประเทศเวียดนาม ในปี 2005 การศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่ และการอบรมการอ่านออกเขียนได้ให้ผู้ใหญ่คือองค์ประกอบหลักๆของระบบการศึกษาโดยรวม ทั้งนี้เกือบ 10 ล้านคนเข้ามาเรียนในหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษานอกโรงเรียนในปี 2008 เมื่อเทียบกับจำนวนครั้งล้านในปี 1999 (รายงานการติดตามผลทั่วโลกเรื่องการศึกษาเพื่อปวงชน (EFA) การศึกษาเพื่อปวงชน 200-2015 ผลสัมฤทธิ์กับปัญหาท้าทาย UNESCO, 2015 หน้า 27)

3. หลักการ แนวคิดแนวปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิตของในประเทศ และต่างประเทศ

จากการประมวลแนวความคิด หลักการ ข้อเขียนของนักการศึกษาหลายๆท่านที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่ Lengard, P (1972) ซึ่งให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต Dave, R.H. (1973) เป็นผู้ประมวลแนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตไว้อย่างครอบคลุม ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีข้อคิดของนักศึกษารุ่นหลังอีกหลายท่าน เกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต เช่น Hawes (1975), Knowles (1975), Houle (1980) และอีกหลายท่าน จากแนวคิดของนักการศึกษาหลายๆท่านดังกล่าว สามารถสรุปหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตได้ดังนี้ (รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ: 43-55, 2544)

1. การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ การศึกษามีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิต ไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในวัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ หรือวัยสูงอายุก็ตาม เพราะสภาพสังคม ความเป็นอยู่ ความรู้ วิทยาการและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในทุกช่วงชีวิตของบุคคล

2. บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต มิได้จำกัดอยู่เพียงช่วงของวัยเรียนเท่านั้น แต่ผู้จัดจะต้องคำนึงถึงสภาพความสอดคล้องของแต่ละบุคคล

3. การศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียน หรือสถาบัน การได้รับวุฒิปัตร์ หรือปริญญาบัตรมิได้กำหนดว่าการเรียนรู้นั้นจบ ต้องออกไปประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว

4. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด ครอบคลุมทุกระดับ ทุกประเภท

5. การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาทั้งในแนวตั้งและแนวนอน แนวตั้งหมายถึงช่วงชีวิต ส่วนแนวนอน หมายถึงการศึกษาทุกรูปแบบ

6. การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษา ผู้รับผิดชอบต้องมีมาตรการ เปิดโอกาสสำหรับกลุ่มด้อยโอกาสให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ เวลา รายได้ เป็นต้น

7. การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่น และหลากหลาย การจัดตามสภาพทั้งวิธีเรียน สถานที่ ระยะเวลา

8. การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความเป็นอิสระ คำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ

9. การศึกษาตลอดชีวิตควรสร้างแรงจูงใจสำหรับมนุษย์

10. การศึกษาตลอดชีวิตควรให้เครื่องมือที่แสวงหาความรู้

11. การศึกษาตลอดชีวิตจัดการเรียนรู้ที่เผชิญกับสภาพปัญหา ที่ต้องเผชิญในชีวิตจริง

12. การศึกษาตลอดชีวิต ต้องให้ความสำคัญกับบ้านที่เป็นต้นตอของการเรียนรู้

13. การศึกษาตลอดชีวิต ใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้

14. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการจัดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

15. การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการจัดเพื่อให้มีการพึ่งตนเองในระดับของบุคคล ชุมชน

และสังคม

แนวปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาเป็นเรื่องของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน ประกอบกับศต.ที่ 21 เป็นยุคโลกไร้พรมแดนจึงมีอาจกำหนดได้ตายตัว เพียงแต่เป็นกรอบเพื่อสามารถ มีรูปธรรมได้ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการจัดให้ชัดเจน
2. วิเคราะห์เพื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมาย
3. จัดให้ครอบคลุมทุกประเภทการศึกษาโดยคำนึงถึงคุณภาพ และปริมาณ
4. มีแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เปิดกว้าง และเชื่อมโยง
5. ความร่วมมือของผู้จัดการศึกษา และผู้สอน
6. เนื้อหา หลักสูตรต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน
7. วิธีการ หรือช่องทางในการให้ความรู้ควรมีความหลากหลาย
8. สื่อและเทคโนโลยี และการวัดผลควรหลากหลาย
9. ควรสร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัย และสังคมแห่งการเรียนรู้

การจัดการศึกษาของต่างประเทศ

จากการรวบรวมข้อมูลการศึกษาตลอดชีวิตที่ดำเนินการของต่างประเทศ มีดังต่อไปนี้

1. ประเทศสหราชอาณาจักร

ประเทศสหราชอาณาจักรจัดการศึกษาให้บุคคลได้รับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต และให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน บ้าน สถานประกอบการ และชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สร้างความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน สร้างวัฒนธรรมในการเรียนรู้เพื่อสังคมแห่งการเรียนรู้ การเรียนรู้กลั่นสู่การดำเนินชีวิตประจำวัน ให้ความสำคัญแก่การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อปวงชน

2. ประเทศสหรัฐอเมริกา

ประเทศสหรัฐอเมริกามีการจัดการศึกษาต่อเนื่องให้ทุกเพศ ทุกวัย ไม่ว่าจะอยู่ชนบท หรือเมือง เพื่อให้เผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงได้ มีกฎหมาย นโยบายการศึกษาตลอดชีวิต การกระจายอำนาจ แหล่งเรียนรู้ที่เปิดกว้าง การใช้สื่อเทคโนโลยีที่ครอบคลุมให้ประชาชนสามารถรับความรู้ได้ทุกเวลาทุกที่

ประเทศสหรัฐอเมริกาใช้ยุทธศาสตร์ในการปรับแนวคิด จัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิต และการทำงาน เรียกว่าหลักสูตรชีวิต การถ่ายทอดความรู้ประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีทักษะในการแสวงหาความรู้ได้ตลอดชีวิต ผู้มีส่วนการศึกษามีใช้เฉพาะนักการศึกษาอาชีพเท่านั้น เน้นนักการศึกษาชีวิตที่มีความรู้ประสบการณ์

3. ประเทศแคนาดา

ประเทศแคนาดาจัดการศึกษาต่อเนื่องมีจุดมุ่งหมายเพื่อเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน สามารถเรียนตามความต้องการ และมีความร่วมมือขององค์กรทางการศึกษา ทั้งในและนอกระบบกับสังคม นำการเรียนรู้เข้าสู่การดำเนินชีวิต เรียกว่าการสร้างวัฒนธรรมชีวิต การดำเนินงานมีการกระจายอำนาจ การบริหาร มีกฎหมาย หลักสูตร และองค์การเฉพาะในการดูแล จัด

ให้มีการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งบ้าน โรงเรียน สถานประกอบการภาคอุตสาหกรรม และชุมชน

4. ประเทศออสเตรเลีย

ประเทศออสเตรเลียกำหนดให้มันโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนการมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น สมาคม สถานประกอบการและประชาชน จัดการเรียนรู้เรียนรู้ฟรี สำหรับการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ส่วนระดับการศึกษาที่สูงขึ้นให้ยืมเงินเพื่อการศึกษาโดยไม่คิดดอกเบี้ย และจัดการศึกษาต่อเนื่อง การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความสัมพันธ์กับการมีงานทำ

5. ประเทศเกาหลีใต้

ประเทศเกาหลีใต้มุ่งการปฏิรูปให้เป็นรัฐสวัสดิการทางการศึกษา การศึกษาเป็นระบบเปิด ให้โอกาสชาวเกาหลีใต้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพสามารถเข้าศึกษาได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มุ่งพัฒนาให้ประชาชนมีความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความคิดสร้างสรรค์ มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ และมีการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นเดียวกับประเทศอื่น มีกฎหมายบังคับ มีการใช้สื่อมีศูนย์มัลติมีเดีย การระดมความรู้จากชุมชน และการปรับเปลี่ยนอย่างรอบด้านทั้งหลักสูตร ภาระเบียบ งบประมาณเพื่อให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

6. ประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นจัดการจัดการศึกษาจากกระแสดความต้องการของประชาชน ถือว่าประเทศญี่ปุ่นมีความพร้อมทางการศึกษา ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี การให้ทุกหน่วยทางสังคมเข้ามามีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ซึ่งถือว่าเป็นความโดดเด่น มีกฎหมาย และองค์กรที่รับผิดชอบการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยตรง และมีการกำหนดมาตรฐานร่วมกัน

ในส่วนของกฎหมาย/นโยบาย ของประเทศที่นำเสนอ มีการกำหนดอย่างชัดเจน จึงขอสรุปพร้อมประเด็นที่ประเทศไทยควรนำมาพิจารณาเป็นข้อเสนอแนะดังตาราง

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
1. กฎหมาย/นโยบาย	นโยบาย	กฎหมาย	นโยบาย	นโยบาย	นโยบาย	กฎหมาย	นโยบาย → กฎหมาย
2. วิสัยทัศน์/ เป้าหมาย: เพื่อทุกคนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	- ทุกคนเท่าเทียม - ทักษะในการดำรงชีวิต - คุณภาพชีวิต - การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต
3. หลักการ: เสมอภาค หลากหลายยืดหยุ่นมีคุณภาพ ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม แหล่งเรียนรู้ ในชุมชน	✓	✓ เข้าถึง การศึกษา ได้ง่าย	✓	✓	✓	✓	- ความจำเป็น เสมอภาค - ยืดหยุ่น ต่อเนื่อง หลากหลาย - ผสมผสาน - สัมพันธ์กับชีวิต - ทักษะแสวงหาความรู้ - ความสำคัญของบ้านและชุมชน - การมีส่วนร่วม

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย (ต่อ)

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
4. ยุทธศาสตร์: นโยบายระดับชาติ กระจายอำนาจ สร้างความ เข้าใจ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ปฏิรูปการศึกษาให้เปิดกว้าง ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ให้ความสำคัญแก่ชุมชน ใช้ประโยชน์จากสื่อ และ เทคโนโลยี มาตรการระดมทุน	✓ - ความสำคัญ ของบ้าน - การแนะแนว - ให้รางวัลแก่ การเป็นผู้ เรียนรู้ตลอด ชีวิต	✓	✓	✓ ทุกสถาน ประกอบการ จัด การศึกษา	✓	✓ ทุกกระทรวง จัดการศึกษา ตลอดชีวิต	- นโยบายชัดเจน - มีองค์กรรับผิดชอบทุกระดับ - สร้างความเข้าใจ - ทบทวนการศึกษาทุกรูปแบบให้เอื้อ ต่อการศึกษาตลอดชีวิต - การศึกษาทุกรูปแบบเชื่อมโยงได้ - แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน - การมีส่วนร่วมทุกฝ่าย - ใช้ประโยชน์จากสื่อและเทคโนโลยี เพื่อการศึกษา - พัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง - มาตรการระดมทุน

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย (ต่อ)

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
5. การดำเนินการ :	✓	✓	✓	✓	✓	✓	- ควรกระจายอำนาจ
การบริหารจัดการ :	✓	✓	✓	✓	✓	✓	- ควรมีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง
กระจายอำนาจ							
องค์กรรับผิดชอบ :							
กระทรวงศึกษาธิการ	✓	✓	✓	✓	✓	- การศึกษาตลอดชีวิต	- ทุกคน เน้นผู้ด้อยโอกาส
กลุ่มเป้าหมาย : การสร้างความรู้	✓ - กลุ่มด้อยโอกาส	✓	✓	✓	✓	✓	- หลากหลายวิธี ใช้คนในท้องถิ่น สื่อพื้นบ้าน และสร้างแรงจูงใจ
ความเข้าใจ : หลากหลายวิธี	- ผู้เรียนรู้แล้วแนะนำ						
การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย	✓	✓ - กรณีชิลิคอน แวลลีย์	✓	✓	✓	✓ - จัดงานประจำปี เทศกาลงานกีฬา	- ทุกฝ่าย ให้มีกรรมการท้องถิ่น

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย (ต่อ)

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
5. การดำเนินการ : (ต่อ) การเรียนรู้ที่บ้าน/ สถานประกอบการ	✓ - บ้าน พ่อแม่ - ร่วมกับสถาน ประกอบการ - มหาวิทยาลัย แห่ง อุตสาหกรรม	✓ - บ้าน พ่อแม่	✓ - บ้าน พ่อแม่	✓ - ทุกสถาน ประกอบการ จัดการศึกษา	✓	✓	- พ่อแม่ บ้าน เพราะสังคมไทยใน ชนบทเป็นครอบครัวขยาย
การสร้างโอกาสการเรียนรู้ที่ หลากหลายและยืดหยุ่น	✓ - การเทียบ โอนสะสม หน่วยกิต	✓ - หลากหลาย ยืดหยุ่น - ปรับระเบียบ กฎเกณฑ์	✓ - ทางด่วน สารสนเทศ	✓	✓ - สะสมหน่วย กิต	✓ - เทียบโอน ประสบ การณ์	- ยืดหยุ่น กฎระเบียบ - หลากหลายเนื้อหา วิธีเรียน - สะสมหน่วยกิต - เทียบโอนประสบการณ์
ระบบการเรียนการสอน หลักสูตรสัมพันธ์กับชีวิตจริง และเน้นตัวผู้เรียนและสร้าง ทักษะในการแสวงหาความรู้	✓ - หลักสูตรชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	- หลักสูตรชีวิต - เน้นการสอนให้รู้วิธีแสวงหาความรู้

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย (ต่อ)

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
5. การดำเนินการ : (ต่อ) สื่อและเทคโนโลยี : นโยบายเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา ใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างกว้างขวาง	✓ - โครงข่ายแห่งชาติเพื่อการเรียนรู้	✓ - นักการศึกษาอาชีพ - นักการศึกษาตลอดชีวิต	✓ - ทางด่วนสารสนเทศ	✓	✓ - DUNET	✓	- นโยบายเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา - เครือข่ายสื่อ และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
พัฒนาครูและบุคลากรทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง	✓ - ครูต้องเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต	✓	✓	✓	✓	✓	- พัฒนาบุคลากรทุกกลุ่มให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต
การแนะแนวให้คำปรึกษา : บริการให้ข้อมูลและแนะแนว กว้างขวาง	✓ - Learning Direct	✓ - ศูนย์ข้อมูลชุมชน	✓	✓	✓	✓ - จัดแนะแนวในเทศกาลการศึกษาตลอดชีวิต	- สร้างเครือข่ายการแนะแนวทุกระดับ

ตารางที่ 1 สรุปวิเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย (ต่อ)

ประเด็น/สาระ	สหราชอาณาจักร	สหรัฐอเมริกา	แคนาดา	ออสเตรเลีย	เกาหลี	ญี่ปุ่น	ข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย
5. การดำเนินการ : (ต่อ) การระดมทุนจาก หลายแหล่ง	✓ - เงินทุนจาก สลากกิน แบ่ง - บัญชีการ เรียนรู้ - ลดภาษี	✓	✓	✓	✓	✓	- ระดมทุนจากหลายแหล่ง หลากหลายวิธี เช่น ลดภาษี ให้ทุน รูปแบบต่างๆ

จากการสังเคราะห์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของต่างประเทศ และข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทย พบว่า การดำเนินงานการศึกษาเพื่อส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่อง ควรประกอบด้วย 1) การกำหนดนโยบายเพื่อการออกกฎหมาย หลักการ แนวปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิต 2) มีองค์กรหน่วยงานผู้รับผิดชอบการศึกษาตลอดชีวิตที่มีโครงสร้างการบริหารจัดการ 3) กำหนดกลุ่มเป้าหมาย 4) การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต 5) กำหนดหลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนรู้ 6) การพัฒนาบุคลากร 7) สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต 8) แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและเครือข่ายการเรียนรู้ 9) การให้ความสำคัญแก่บ้านและสถานประกอบการ 10) การวัดผลประเมินผล การเทียบโอนและการประกันคุณภาพ 11) การวิจัย 12) การแนะแนวและการให้คำปรึกษา และ 13) งบประมาณ

กล่าวโดยสรุป การศึกษาต่อเนื่องมีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับการศึกษาทั้งในระบบนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยตั้งแต่อดีต ปัจจุบันและสื่อนาคตในวิธีดำเนินงาน ในวิธีจัดการเรียนการสอน กลุ่มเป้าหมาย ล้วนส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่แม้ว่าจะมิได้มีการศึกษาเพื่อการเลื่อนระดับชั้น แต่มีความจำเป็นของชีวิตเพื่อการพัฒนาอาชีพ การดำรงชีวิต หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นสำคัญของการทำความเข้าใจความหมาย การกำหนดนโยบาย และการสร้างเครือข่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาโดยตรงกับการจัดการศึกษาต่อเนื่องในระดับอุดมศึกษา มีเพียงสมาลี สังข์ศรี (2544) รายงานการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 ซึ่งได้วิเคราะห์ในเนื้อหาข้างต้น จึงขอนำเสนองานที่อาจเกี่ยวข้องบ้าง ดังต่อไปนี้

ธนาชัยวัฒน์ เดชาสินธุเจริญ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ความต้องการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงความต้องการที่จะศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 300 คน โดยกลุ่มตัวอย่างที่เลือกยึดความเหมาะสมตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย และใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล แหล่งข้อมูลหลัก (Key Information) คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยเอกชน ชั้นปีที่ 4

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการในการศึกษาต่อระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร และเพื่อทราบถึงเหตุผลในการตัดสินใจศึกษาต่อระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม เพศ อายุ สถานภาพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน แหล่งที่มาของรายได้ คะแนนเฉลี่ยสะสม นักศึกษาชั้นปีที่ 4 เป็นเพศหญิงมากที่สุด มากกว่าเพศชาย ที่มีอายุตั้งแต่ 21- 30 ปี มีสถานภาพโสด มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,001 – 15,000 บาท ส่วนใหญ่จะมีแหล่งที่มาของรายได้จากบิดามารดา และมีระดับคะแนนเฉลี่ยสะสม 2.51-3.00 มีความต้องการที่จะศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มีความต้องการศึกษาในช่วงเวลา ภาคพิเศษ วันหยุดเสาร์-อาทิตย์ มีความรู้ความสามารถที่คาดหวังจากการศึกษาต่อในเรื่องทักษะในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมี

วัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อ เพื่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ส่วนมีสถาบันที่ต้องการศึกษาต่อ คือ ศรีปทุม มีเหตุผลและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ส่วนมากมีเหตุผลจากเป็นความต้องการเพิ่มวุฒิการศึกษาให้กับตนเอง และมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการศึกษาต่อ คือ เนื้อหาวิชาในหลักสูตรเป็นประโยชน์กับงานที่ทำอยู่ โดยที่มีแรงจูงใจมาใช้ในการปฏิบัติที่ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านสถาบัน และด้านสังคม ผลการทดสอบความสัมพันธ์ของปัจจัยปัจจัยส่วนบุคคลกับความต้องการการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า อายุ สถานภาพ รายได้ และคะแนนเฉลี่ย สัมพันธ์กับความต้องการการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเอกชน ในเขตกรุงเทพมหานคร

เชมปรีต ขุนราชเสนา (2556: บทคัดย่อ). การศึกษาแนวโน้มความต้องการหลักสูตรปริญญาตรีสาขาเทคโนโลยีมีเดียของนักเรียนและผู้ใช้งานบัณฑิตภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวโน้มความต้องการของผู้สนใจจะเข้าศึกษาระดับปริญญาตรี 4 ปี หลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีมีเดีย
2. เพื่อศึกษาแนวโน้มความต้องการใช้บัณฑิตหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีมีเดียของผู้ประกอบการ
3. เพื่อศึกษาคูณลักษณะเฉพาะทางวิชาชีพของบัณฑิตหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีมีเดียที่ตรงกับความต้องการของผู้ประกอบการ แบ่งกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่ต้องการศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 818 คน

2) ผู้ประกอบการหรือหน่วยงานผู้ใช้บัณฑิตในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 50 แห่ง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยปรากฏว่า มีนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายร้อยละ 30.8 ที่ทราบว่าหลักสูตรสาขาเทคโนโลยีมีเดียเปิดสอนในระดับอุดมศึกษา และที่ยังไม่ทราบว่าหลักสูตรเทคโนโลยีมีเดียเปิดสอนในระดับอุดมศึกษา จำนวนร้อยละ 33.1 และมีนักเรียนที่เหลือน้อยกว่าร้อยละ 36.1 ที่ยังไม่แน่ใจว่าทราบว่ามีการเปิดสอนหลักสูตรปริญญาตรี สาขาเทคโนโลยีมีเดียหรือไม่ และมีจำนวนนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีความสนใจจะสมัครเข้าเรียนในหลักสูตรสาขาเทคโนโลยีมีเดีย คิดเป็นร้อยละ 39.5 ไม่สนใจสมัครเข้าเรียนร้อยละ 13.8 และมีนักเรียนที่ยังไม่แน่ใจว่าจะสมัครเข้าเรียน คิดเป็นร้อยละ 46.7 และจากผลการวิเคราะห์ความสนใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่สนใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีมีเดีย พบว่ามีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 ซึ่งมีระดับความสนใจในระดับมาก

จากการศึกษาแนวโน้มความต้องการการใช้งานบัณฑิตสาขาเทคโนโลยีมัลติมีเดียของผู้ประกอบการ จำนวน 50 แห่ง มีหน่วยงานที่ตอบแบบสอบถาม คือ หน่วยงานเอกชน คิดเป็นร้อยละ 32 หน่วยงานด้านการศึกษาคิดเป็นร้อยละ 30 หน่วยงานการปกครองคิดเป็นร้อยละ 22 และหน่วยงานรัฐวิสาหกิจคิดเป็น ร้อยละ 16 ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่แล้วในหน่วยงานเหล่านี้มีบุคลากรที่จบการศึกษาด้านคอมพิวเตอร์อยู่ทุกหน่วยงานโดยคิดเป็นร้อยละ 90 จากการวิเคราะห์แนวโน้มความต้องการบุคลากรด้านมัลติมีเดียและคอมพิวเตอร์ ผลปรากฏว่าสถานประกอบการต่าง ๆ ต้องการบุคลากรด้านนี้คิดเป็นร้อยละ 70 และจากการศึกษาคุณลักษณะเฉพาะทางวิชาชีพของบัณฑิตหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิตสาขาเทคโนโลยีมัลติมีเดียของผู้ประกอบการต้องการนั้นผลปรากฏว่าสิ่งที่ผู้ประกอบการต้องการมากที่สุดคือความสามารถด้านการออกแบบและวิเคราะห์ระบบงาน โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.60 ซึ่งมีค่าระดับความต้องการมากที่สุดและสิ่งที่ผู้ประกอบการต้องการรองลงมาคือความสามารถด้านคอมพิวเตอร์กราฟิก การผลิตสื่อโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การออกแบบและพัฒนาเว็บไซต์ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.44 ซึ่งมีค่าระดับความต้องการอยู่ระดับมาก และจากการศึกษาความถนัดและความสามารถอื่น ๆ ที่ผู้ประกอบการต้องการนั้น ผู้ประกอบการต้องการความสามารถของบัณฑิตที่สามารถ พูด ฟัง อ่านเขียนภาษาไทยได้เป็นอย่างดี สามารถใช้งานซอฟต์แวร์และสามารถนำเสนอผลงานในที่ประชุมได้เป็นอย่างดี

ศิริภัสสร อินทรพาณิชย์ (2553: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องความต้องการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดชัยภูมิ มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาความต้องการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดชัยภูมิ 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดชัยภูมิ และ 3) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ข้อมูลพื้นฐานในมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ จากการศึกษพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความต้องการเลือกศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในสถาบันมหาวิทยาลัยปิดของรัฐ รองลงมาได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏ และมหาวิทยาลัยเอกชน ส่วนนักเรียนที่ต้องการเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมินั้นส่วนใหญ่ไม่แน่ใจในความต้องการเรียนในมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ เนื่องจากข้อสอบที่อื่นดูก่อนและยังไม่ได้ตัดสินใจ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องก้องในการตัดสินใจเลือกเรียนของนักเรียนคือตัวนักเรียนเอง รองลงมาได้แก่ ผู้ปกครองหรือญาติ สาเหตุที่ทำให้นักเรียนต้องศึกษาต่อคือ เพื่ออนาคตและได้งานดี รองลงมาคือเพื่อเพิ่มพูนความรู้ และให้ได้เงินเดือนสูงๆ นักเรียนส่วนใหญ่มีความต้องการเรียนในสาขาวิชาครุศาสตร์/การศึกษา รองลงมาได้แก่ พยาบาลศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เหตุผลที่นักเรียนเลือกเรียนสถานที่เลือกเพราะอยู่ใกล้บ้าน เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วหางานง่าย และประหยัดค่าใช้จ่ายเนื่องจากมีราคาถูก ส่วนอาชีพที่นักเรียนต้องการทำในอนาคตคือ ครู-อาจารย์ รองลงมาได้แก่ พนักงาน/เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการ และพยาบาล แต่เมื่อพิจารณาตามโปรแกรมวิชาพบว่า นักเรียนต้องการเรียนโปรแกรมวิชาพยาบาลศาสตร์มากที่สุด รองลงมาได้แก่ นิติศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ นักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการเรียนในห้องเรียนจันทร์ถึงศุกร์เวลาปกติ และต้องการให้สถาบันการศึกษาคัดเลือกนักศึกษาโดยวิธีการรับเข้าเรียนทั้งหมด รองลงมาคือ ใช้วิธีการคัดเลือกโดยให้มีทั้งโควตาและคัดเลือก ปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการศึกษาระดับอุดมศึกษาของนักเรียนคือ ปัจจัย

ด้านการสร้างและการนำเสนอลักษณะทางกายภาพมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ด้านบุคลากร และด้านผลิตภัณฑ์ เมื่อพิจารณาจากปัจจัยด้านการสร้างและการนำเสนอลักษณะทางกายภาพ พบว่า นักเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับเกี่ยวกับอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัย และสิ่งอำนวยความสะดวกในสถานศึกษา รวมถึงมีสื่อ/อุปกรณ์/เทคโนโลยีที่ทันสมัย ปัจจัยด้านบุคลากร ผู้เรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับอาจารย์ผู้สอนมีความเชี่ยวชาญด้านวิชาชีพตรงสาขาวิชามากที่สุด และให้ความสำคัญกับอาจารย์เอาใจใส่ดูแลนักเรียนเป็นอย่างดี ส่วนด้านผลิตภัณฑ์ นักเรียนให้ความสำคัญต่อวุฒิการศึกษาที่นักเรียนจะได้รับมากที่สุด รองลงมาได้แก่รายวิชาที่ต้องการศึกษาความต้องหลักสูตร และนักเรียนสามารถเรียนจบได้ตามศักยภาพของนักเรียน ความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ข้อมูลพื้นฐานในมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ พบว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่พอรู้บ้างเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานในมหาวิทยาลัยราชภัฏ เวียงตามลำดับการรับรู้จากมาไปหาน้อยดังนี้ คณะที่เปิดสอน ระดับการศึกษาที่เปิดสอน วิชาเอกที่เปิดสอน สิ่งแวดล้อมในสถาบัน ชื่อเสียงทางด้านวิชาการของนักศึกษา ประเภทของการจัดการเรียนการสอน สื่อ/อุปกรณ์การเรียนการสอน อาคารและห้องเรียนของสถาบัน นักเรียนส่วนใหญ่รับรู้ข้อมูลพื้นฐานจากเพื่อน/รุ่นพี่ จากสื่อต่างๆ ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ และอาจารย์ ส่วนแหล่งรับรู้ข่าวสารการรับสมัครเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมินั้น นักเรียนส่วนใหญ่รับรู้จากอาจารย์แนะแนว/อาจารย์ประจำชั้น รองลงมาได้แก่ อินเทอร์เน็ต และแผ่นโปสเตอร์/ประกาศจากสถาบัน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (บทสรุปสำหรับผู้บริหาร, 2546 : ออนไลน์) ศึกษาแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานวัตกรรมการบริหารจัดการของสถาบัน อุดมศึกษาในต่างประเทศและประเทศไทยวิเคราะห์และเสนอผลการศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาและการอุดมศึกษาของประเทศไทย เพื่อเพิ่มคุณภาพ ประสิทธิภาพ และโอกาสทางการศึกษา ผลการศึกษา คือ

1. การบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ในต่างประเทศ ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย อังกฤษ มาเลเซีย และมองโกเลีย มีนวัตกรรมการบริหารจัดการคล้ายคลึงกันในด้านต่าง ๆ คือ การใช้เทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศทั้งการบริหาร-วิชาการและการดำเนินการ มีความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกและการร่วมเป็นเครือข่าย มีการแสวงหารายได้และการควบคุมรายจ่าย มีอิสระในการปกครองตนเอง ผู้เรียนรับผิดชอบค่าใช้จ่ายมากขึ้น และประการสุดท้ายมุ่งเน้นการควบคุมคุณภาพและปรับปรุงการดำเนินงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน

2. การปฏิรูปอุดมศึกษาไทยและการบริหารสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่

- 2.1 การปฏิรูปอุดมศึกษาไทยผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของการจัดการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยถูกกำหนดกรอบการดำเนินงานโดยหน่วยงานของรัฐบาลคือทบวงมหาวิทยาลัย ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญเกิดจากทบวงมหาวิทยาลัยได้ริเริ่มจัดทำแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี (2533-2547) เป็นครั้งแรกเพื่อเป็นกรอบให้สถาบันอุดมศึกษา

ได้ปรับตนเองไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศและการเตรียมตัวสำหรับอนาคต ใน 5 ด้าน ได้แก่ เน้นความเสมอภาคในโอกาสศึกษาเน้นประสิทธิภาพการบริหารเน้นความเป็นเลิศ เน้นความเป็นนานาชาติเน้นการบริหารให้คล่องตัวและส่งเสริมบทบาทเอกชน ซึ่งทิศทางทั้ง 5 ด้านได้ช่วยสถาบันอุดมศึกษาจัดทำแผนของสถาบันได้ระดับหนึ่งด้านการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ สถาบันอุดมศึกษา-แนวใหม่สำหรับประเทศไทยได้เริ่มจากการที่รัฐบาลกำหนดให้สถาบันอุดมศึกษาของรัฐออกนอกระบบราชการ โดยเชื่อว่าเมื่อมหาวิทยาลัยมีอิสระในการปกครองตนเอง มีความคล่องตัวในการบริหารจัดการ-องค์กร บุคลากร การเงิน ก็จะทำให้การบริหารจัดการมีความรวดเร็วมีประสิทธิภาพขึ้นนอกจากนี้การอุดมศึกษาก็เปิดกว้างมากขึ้น จากเดิมเป็นที่เข้าใจว่าเป็นการศึกษา ศาสตร์ทางวิชาการชั้นสูง เน้นการดำเนินงานภายในสถาบันเป็นหลักเน้นความเป็นนักวิชาการ (Scholar) การศึกษาในระบบมุ่งถ่ายทอดความรู้สร้างองค์ความรู้โดยมุ่งเน้นสำหรับกลุ่มผู้ที่มีความสามารถทางสติปัญญา แต่การอุดมศึกษาในปัจจุบัน เป็นการศึกษาต่อจากระดับพื้นฐาน ประกอบด้วยการศึกษาทั้งในระดับวิชาการวิชาชีพ เพื่อการมีงานทำ และเปิดโอกาสสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาทั่วไป มุ่งเน้นตอบสนองต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.2 ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ของไทยผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อรูปแบบการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการ สถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่มีด้วยกัน 4 ประการคือ ด้านนโยบายการอุดมศึกษาเพื่อปวงชน ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรที่จำกัดและการมุ่งเน้นคุณภาพและประสิทธิภาพด้านความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ และด้านการปกครองตนเองของสถาบัน ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่าปัจจัยแต่ละด้านมีสาระสำคัญดังนี้

2.2.1 ด้านการอุดมศึกษาเพื่อปวงชน ปัจจัยนี้เกิดจากนโยบายของรัฐที่มุ่งเน้นและผลักดันการอุดมศึกษาให้ตอบสนองต่อกลุ่มต่างๆ ของผู้เรียน ทำให้สถาบันขยายตัวในเชิงปริมาณ การก่อให้เกิดรูปแบบสถาบันแบบใหม่ มีการปรับหรือสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับผู้เรียนที่หลากหลาย และมุ่งหาตลาดผู้เรียนเป็นผลก่อให้เกิดการสนองตอบต่อการจัดการศึกษาเพื่อปวงชนมากยิ่งขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมา

2.2.2 ด้านทรัพยากรที่จำกัด และด้านการมุ่งสู่คุณภาพและประสิทธิภาพ โดยเฉพาะปัจจัยการตรวจสอบจากภายนอกสถาบัน และระบบประกันคุณภาพการศึกษาของรัฐ มีผลทำให้สถาบันต้องปรับวิธีการบริหารโดยประยุกต์ใช้การบริหารแบบธุรกิจซึ่งเชื่อว่าจะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพขึ้น ใช้แผนกลยุทธ์เพื่อการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรเป็นการประเมินและตรวจสอบได้

2.2.3 ด้านความก้าวหน้าของ ICT ในด้านนี้นับว่า ICT เป็นปัจจัยเร่งการเปลี่ยนแปลงภายในสถาบันในหลายมิติได้แก่ การดำเนินการของสถาบันเป็นระบบเปิดมากขึ้น รวมทั้งบุคลากรในองค์กรสามารถรับข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางและกว้างไกล การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบใหม่ๆ วัฒนธรรมการทำงานที่มุ่งความรวดเร็วและเป็นระบบ และไม่จำกัดสถานที่ รวมทั้งการสร้างร่วมมือแบบเครือข่ายการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

2.2.4 ด้านการปกครองตนเอง (autonomy) ซึ่งเกิดจากการที่รัฐมีนโยบายกระจายอำนาจให้สถาบันในการปกครองตนเองโดยมุ่งหมายให้สถาบันอุดมศึกษามีการรับผิดชอบต่อผลการดำเนินการสร้างความเข้มแข็ง ในการบริหารจัดการ การมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ และการปรับตัวทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

2.3 การบริหารจัดการสถาบันอุดมศึกษาแนวใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ถึงแม้ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานต้นสังกัดและสถาบันยังเป็นไปในระบบราชการภายใต้การกำกับดูแลและควบคุมจากหน่วย งานภาครัฐ แต่รูปแบบการบริหารจัดการภายใน "ระดับมหาวิทยาลัย" นั้น มีพัฒนาการที่หลากหลายสรุปได้ 4 รูปแบบคือ แบบองค์กรที่เน้นกระบวนการ แบบผู้ประกอบการหรือบริษัทแบบวิสาหกิจหรือนวัตกรรม และ แบบเครือข่าย

2.4 การบริหารจัดการภายในสถาบันแต่ละสถาบันใน 5 ด้าน สรุปได้ดังนี้ด้านการบริหารจัดการทั่วไปในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า สถาบันที่คัดเลือกทั้งหมดมุ่งเน้นกลยุทธ์การบริหารงานสมัยใหม่ (Modern Management) มีการนำแนวคิดการจัดการทางบริหารธุรกิจมาใช้ในการบริหารองค์การ ความสัมพันธ์ระหว่างสภามหาวิทยาลัยกับอธิการบดีมีบทบาทอย่างยิ่งต่อนวัตกรรมทางการบริหารงานภายในสถาบัน ในด้านการปรับโครงสร้างของสถาบันพบว่า สถาบันอุดมศึกษาของรัฐบางแห่งได้มีการปฏิรูปตนเองสู่การออกนอกกระบบราชการบางสถาบันมีการคัดเลือกหน่วยงานในสถาบันเพื่อนำร่องสู่การออกนอกกระบบราชการ ส่วนสถาบัน อุดมศึกษาเอกชนนั้นเน้นการบริหารจัดการในเชิงธุรกิจและให้ความสำคัญต่อต้นทุนต่อหน่วยและการจัดโครงสร้างองค์กรและระบบการบริหารงานที่คล่องตัวด้านการบริหารงานวิชาการ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ให้ความสำคัญต่อผู้เรียนมากขึ้น มีการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียน สาขาวิชาที่เป็นที่ต้องการของตลาด นำแนวคิดทางการตลาดมาใช้ในการจัด-กลุ่มผู้เรียน มหาวิทยาลัยของรัฐหลายแห่งมุ่งเน้นการเปิดหลักสูตรใหม่ ๆ ที่เรียกว่า "หลักสูตรพิเศษนอกเวลาราชการ" เพื่อสนองความต้องการของกลุ่มผู้เรียนที่หลากหลาย หลายสถาบันมีการวางกลยุทธ์การตลาดในด้านพื้นที่เรียน ค่าหน่วยกิต จนมีข้อสังเกตว่ามหาวิทยาลัยมีนวัตกรรมทางหลักสูตร การเรียนการสอนใหม่ๆ มากแต่อาจเพื่อสู่การแสวงหารายได้มากกว่าการสร้างองค์ความรู้ให้มหาวิทยาลัย ผู้เรียนหรือสังคม นอกจากนี้สถาบันหลายแห่งเริ่มพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการสู่ระบบการสร้างเครือข่ายโดยเฉพาะสถาบันในกรุงเทพกับภูมิภาค นอกจากนี้การให้การศึกษาเน้นความต้องการ-ของชุมชน ท้องถิ่น มีการประสานความร่วมมือกับธุรกิจ มหาวิทยาลัยบางแห่งได้มีการขยายรูปแบบการเรียนรู้ผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต หรือสื่อดาวเทียมมุ่งสู่ผู้เรียนที่เป็นคนไทยในต่างประเทศ เพื่อให้ผู้สนใจในท้องถิ่นห่างไกลได้เข้าศึกษาด้านการบริหารงานวิจัย สถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาของรัฐมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาสู่การเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยชั้นนำของประเทศ ภูมิภาคเอเชีย และนานาชาติมีการจัดตั้งกองทุนวิจัย (Research Fund) มีการจัดตั้งศูนย์แห่งความเป็นเลิศ (Center of Excellence) สนับสนุนให้บุคลากรทำโครงการวิจัยร่วมกับองค์กรนานาชาติการเปิดหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษาร่วมกับสถาบันต่างประเทศ มีการมุ่งเน้นการตีพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยเผยแพร่ในวารสารนานาชาติมีการจัดตั้งหน่วยงานประสานงานวิจัยระดับสถาบันด้านการบริหารการเงิน แรงขับเคลื่อนจากการที่มหาวิทยาลัยของรัฐต้องออกนอกกระบวนทำให้แต่ละสถาบันมุ่งเน้นการปฏิรูปและปรับปรุงระบบ

การเงิน และรูปแบบการหารายได้มีการขยายระบบการให้บริการทางการศึกษาที่หลากหลายเพื่อให้ได้มาซึ่งแหล่งรายได้เพิ่มขึ้น มหาวิทยาลัยบางแห่งเริ่มก่อตั้งกองทุนคงยอดเงินต้น (Endowment Fund) พยายามลดสัดส่วนรายได้จากงบประมาณแผ่นดินและเพิ่มรายได้จากทรัพย์สินทางปัญญาของมหาวิทยาลัย (Intellectual Services) มีการจัดตั้งหน่วยงานศิษย์เก่าสัมพันธ์ (Alumni Relations) เพื่อระดมทรัพยากรจากศิษย์เก่า มีการจัดตั้งหน่วยงานที่ปรึกษาทางธุรกิจการค้า (Consultant Service) สถาบันอุดมศึกษา-เอกชน เน้นการบริหารการเงินแบบมุ่งศูนย์กำไร หรือ ศูนย์ต้นทุน เพื่อแยกให้เห็นถึงผลตอบแทนของแต่ละหน่วยงานได้ชัดเจน และบางแห่งนำระบบการบริหารงานการเงินจากกิจการในเครือในต่างประเทศมาใช้-เพื่อให้เหมาะสมกับการประเมินผลการดำเนินงานและการตรวจสอบจากผู้แทนในต่างประเทศด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยของรัฐส่วนใหญ่ มีการนำเสนอทางเลือกในด้านการบริหารงานบุคลากร คือการปรับเปลี่ยนรูปแบบการคัดเลือก สรรหา และการให้เงินเดือนที่แตกต่างจากระบบราชการ คือจากการเป็นบุคลากรที่เรียกว่า "ข้าราชการ"สู่การเป็น "พนักงานมหาวิทยาลัย" การบรรจุแต่งตั้งที่มีแนวโน้มทำมากขึ้นคือ สัญญาจ้างเต็มเวลา บางเวลา การใช้บุคลากรร่วมในบางตำแหน่ง บุคลากรที่รับเข้าใหม่ได้รับเงินเดือนที่สูงกว่าการเป็น "ข้าราชการ" แต่ต้องได้รับการประเมินผลการทำงานทุก 6 เดือนหรือ 1 ปีตามเกณฑ์ของแต่ละสถาบัน บางสถาบัน มุ่งพัฒนาระบบสัญญาจ้าง ทั้งในระดับอาจารย์และเจ้าหน้าที่บางแห่งมีการนำระบบการจ้างงานภายนอก (Outsourcing) มาใช้กับการให้บริการ เพื่อประสิทธิภาพและการลดจำนวนบุคลากรประจำลง ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า สถาบันแต่ละแห่งมีลักษณะเฉพาะ มีความแตกต่างด้านปรัชญา ปณิธาน ประวัติความเป็นมาในการก่อตั้งลักษณะของเจ้าของที่เป็นของรัฐ หรือการเป็นเจ้าของที่มาจากรัฐกิจ ครอบครัว ประกอบกับความแตกต่างทางด้านลักษณะผู้นำ รูปแบบการบริหารจัดการแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามปัจจัยเกื้อหนุนนวัตกรรมการบริหารสถาบัน 2 ด้านที่สำคัญคือ วิสัยทัศน์และภาวะผู้นำของผู้บริหาร และการปฏิรูปอุดมศึกษาของไทยได้ทำให้สถาบันแต่ละแห่งต้องพยายามปรับเปลี่ยนตัวเองสู่การพึ่งพาตนเองมากขึ้นก่อกำเนิดเรื่องการประกันคุณภาพภายนอกทำให้มหาวิทยาลัย-ต้องมีการปฏิรูปหรือปรับระบบการบริหารจัดการมุ่งสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น รวมทั้งการบริหารแบบโปร่งใส พร้อมรับการตรวจสอบจากภายในและภายนอก